

Ks. Ryszard Banach

Wydział Teologiczny, Tarnów, PAT

STUDIA W INSTYTUCIE TEOLOGICZNYM W TARNOWIE W LATACH 1838-1850

Kształceniem i wychowaniem kandydatów do kapłaństwa zajmuje się zazwyczaj Seminarium Duchowne. W diecezji tarnowskiej jednak, podobnie jak w pozostałych diecezjach zaboru austriackiego kształceniu służył Instytut Teologiczny, natomiast Seminarium zajmowało się sprawami wychowawczymi. Obie instytucje zorganizowano w Tarnowie w tym samym czasie. Uroczystego ich otwarcia dokonano 1 września 1838 roku.¹ Z korespondencji władz państwowych do władz kościelnych wynika, że instytuty teologiczne istniejące w poszczególnych diecezjach traktowane były jako samodzielne wydziały teologiczne na poziomie uniwersyteckim.² Wszystkie zarządzenia i przepisy państwowe odnośnie do profesorów, systemu nauczania i studentów na uniwersyteckich wydziałach teologicznych obowiązywały również diecezjalne instytuty teologiczne i zakonne studia domowe. To rozróżnienie między seminarium a instytutem teologicznym miało swe źródło w tradycji niemieckiej, w której kandydaci do kapłaństwa odbywali studia teologiczne na wydziałach uniwersyteckich, przy nich zaś tworzone seminaria – konwikty, alumnaty.³ Stąd na terenie monarchii austriackiej w nowych diecezjach pozbawionych ośrodków uniwersyteckich zakładano wraz z seminarium samodzielny instytut teologiczny. Tak też było w Tarnowie. W praktyce jednak dochodziło do takiego powiązania tych dwóch instytucji, że rozróżnienie ich istniało tylko w nomenklaturze urzędowej. Do elementów konstytutywnych instytutu teologicznego należeli studenci teologii (słuchacze), kolegium profesorskie i zarząd zwany dyrektorem.

¹ R. Banach, *Powstanie i organizacja Seminarium Duchownego w Tarnowie*, Rocznik Tarnowski [Rok 1]1990, s. 29-42.

² H. Zschokke, *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Oesterreich. Aus Archivalien*, Wien und Leipzig 1894, s.66

³ S. Mystkowski, *Seminaria w ustawodawstwie kościelnym*, w: *Pamiętnik 7 zjazdu Związku Zakładów Teologicznych*, Wilno 1934, s. 241.

I. DYREKTORAT

Funkcję dyrektora Instytutu piastował zawsze biskup ordynariusz, który zazwyczaj wyznaczał wicedyrektora zwanego również dyrektorem substytutem. Odgrywał on właściwie decydującą rolę w kierowaniu instytutem, gdyż biskup miał zbyt wiele innych zajęć. Dyrektor substytut miał znaczne uprawnienia wobec profesorów, nad którymi pełnił nadzór. Wydawał też opinię o profesorach wobec władz nadrzędnych, wyznaczał czas wykładów i egzaminów. Oczywiście, wszystkie decyzje podejmował w porozumieniu z biskupem.⁴

W chwili otwarcia Instytutu Teologicznego w Tarnowie dyrektorem jego był biskup Franciszek Zachariasiewicz⁵, który był znakomicie przygotowany do swej roli jako były dyrektor wydziału teologicznego we Lwowie. Urząd dyrektora substytutu powierzył on równie dobrze przygotowanemu do tej funkcji ks. dr Michałowi Królowi.⁶ Dzięki połączeniu stanowiska rektora seminarium z funkcją wicedyrektora w osobie ks. M. Króla, uzyskano harmonijne współdziałanie seminarium jako zakładu wychowawczego z Instytutem Teologicznym.⁷ W pierwszych latach współpracował on z biskupem Franciszkiem Zachariasiewiczem, zaś od 1840 roku z biskupem Józefem Wojtarowiczem. W roku 1848 część uprawnień należących dotychczas do dyrektora przejęło całe kolegium profesorskie, zaś dyrektor stał się raczej przewodniczącym tegoż kolegium reprezentującym Instytut, lecz autorytet biskupa Wojtarowicza i ks. M. Króla sprawił, że w praktyce niewiele się zmieniło.⁸ Również wcześniejsze upaństwowienie Instytutu (1847) nie spowodowało faktycznych zmian, choć od strony formalnej była ogromna różnica, gdyż instytuty diecezjalne, biskupie i zakonne miały charakter szkoły prywatnej, a tym samym prawo do pewnej autonomii, w państwowych zaś

⁴ Archiwum Seminarium Duchownego w Tarnowie (dalej: ASDT), *Acta Directoratus* (dalej: ADir) 1838/8, *Instruction für sämtliche Ordinariate u. Ordensvorstehen in Hinsicht... bewilligten theologischen Hauslehranstalten, 1828; Bericht über Zustand des theol. Studien in J. 1839*; H. Zschokke, *Die theologischen Studien...*, dz. cyt., s. 76.

⁵ Dane biogr. tej zasłużonej postaci podają: S. Barącz, *Żywoty sławnych Ormian w Polsce*, Lwów 1856, s. 295 i nast.; W. Sarna, *Biskupi przemyscy*, Przemyśl 1910, s. 533-38; P. Stach, *Z dziejów diecezji tarnowskiej*, Currenda R. 99 (1949), s. 43-44, A. Nowak, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej* (dalej: SBKDT), t. 1, Tarnów 1999, s. 68-70.

⁶ Ks. Michał Król (1798-1879) był profesorem Pisma Świętego Starego Testamentu na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Lwowskiego (1826-1834) i wicedyrektorem Studium Filozoficznego dla zakonników we Lwowie (1830-1834). Por. R. Banach, *Wychowanie w Seminarium Pastoralistów w Bochni i Tarnowie (1822-1838)*, TST, t. 6 (Tarnów 1977), s. 221; F. Stopniak, *Król Michał (1798-1879)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich* (dalej: SPTK), t. 2, s. 438.

⁷ Niejasną sprawą jest kierownictwo instytutu w 1846 roku, gdyż pewien zakres uprawnień otrzymał od biskupa Wojtarowicza ks. J. Mika, choć ks. M. Król nie przestał być zastępcą dyrektora.

⁸ W korespondencji urzędowej w języku niemieckim (1849), kolegium profesorskie nazywano nadal „Lehrkoerper”, lub „Lehrpersonal”, czyli „ciało nauczycielskie” albo „personel nauczycielski”

instytutach zarówno biskup jak i pozostali członkowie kolegium profesorskiego stawali się urzędnikami państwowymi. Ponieważ jednak przez upaństwowienie diecezjalne instytuty teologiczne (zarówno w Tarnowie jak i Przemyślu) przechodziły na utrzymanie funduszu szkolnego, który nie był tak szczupły jak fundusz religijny, zarówno profesorzy jak i biskup zabiegali o podtrzymanie państwowego charakteru Instytutu Teologicznego w Tarnowie.⁹ Lepsze uposażenie dawało szansę zatrzymania profesorów o najlepszych kwalifikacjach (którzy w poprzednich warunkach przechodzili na bardziej intratne stanowiska), a tym samym podniesienie poziomu naukowego. Cofnięcie decyzji upaństwowienia¹⁰ było też podyktowane względami finansowymi, choć równocześnie stało się ustępstwem na rzecz samodzielności biskupów. Zresztą był to też skutek znacznego osłabienia systemu józefińskiego, jakie nastąpiło po 1848 roku.¹¹

II. PROFESORZY I WYKŁADY

Podobnie jak we Lwowie i Przemyślu, tarnowski Instytut Teologiczny zorganizowany został według 4-letniego systemu studiów. Posiadał osiem katedr profesorskich: Historia Kościoła, Prawo Kościelne, Nowy Testament, Stary Testament, Dogmatyka, Teologia moralna, Teologia pastoralna, Katechetyka i Metodyka. Poszczególnym katedrom przyporządkowano jeszcze szereg uzupełniających przedmiotów. Tak na przykład profesor Starego Testamentu oprócz wykładów z introdukcji czy egzegezy Pisma Świętego, wykładał archeologię biblijną i języki wschodnie (hebrajski, syryjski, chaldejski i arabski), zaś do profesora teologii pastoralnej należała homiletyka.¹² Rozkład przedmiotów na poszczególnych latach studiów był zgodny z ogólnopaństwowym planem studiów teologicznych.¹³

Ponieważ tarnowski Instytut Teologiczny był diecezjalny i biskupi (Diozesan und bischofliche theologische Lehranstalt) skład profesorów wyznaczał biskup, jako dyrektor Instytutu, ale musiał uzyskać zatwierdzenie Nadwornej Komisji Studiów. Już w maju 1838 roku biskup F. Zachariasie-

⁹ ASDT, ADir 1847: Pismo Gubernatora do Konsystorza tarnowskiego przesyłające dekret kancelarii nadwornej i najwyższe rozporządzenie z 6 VIII 1847; Teki ks. R. Sitki: Semin. I/9; Por. W. Kochowski, *Historia Seminarium*, dz. cyt., s. 45.

¹⁰ AD, Acta Consistorii Tarnoviensis (dalej: ACT) 1850: pismo Gubernatora do Konsystorza Tarnowskiego z 28 X; ACT 1851: pismo Gubernatora (podpisane przez A. Gołuchowskiego) z 10 IV 1851 nr 710/p.; odpis tego pisma w ADir. 1851 nr 44.

¹¹ E. Winter, *Frühliberalismus in der Donaumonarchie. Religiöse, nationale und wissenschaftliche Stromungen von 1790-1868*, Berlin 1968, s. 186-280.

¹² ADT, Protocollon Consistorii Tarnoviensis, 1838: nr 1363 (21 VI) i nr 2983 (14 XII). ASDT, ADir. 1838/9: *Ordo Praelectionum publicarum in Instituto theologico Tarnoviensi; oraz Tabellarische Uebersicht...* 1839.

¹³ H. Zschokke, *Die theologischen Studien*, s. 68-74; 1008. M. Rechowicz, *Studia alumnów w Galicyjskim Seminarium Generalnym (1790-1819)*, RTK, t. 2 (1955), s. 71-72; W. Kochowski, *Historia Seminarium Duchownego obrządku łacińskiego w Przemyślu*, s. 253 (Archiwum Seminarium Duchownego w Przemyślu, mps).

wicz wytypował profesorów na poszczególne katedry, a 6 czerwca skład grona profesorskiego zatwierdziła wiedeńska Komisja Nadworna przesyłając swą zgodę za pośrednictwem lwowskiego gubernium.¹⁴ Trzeba przyznać, że w chwili organizowania tarnowskiego Instytutu Teologicznego grono profesorów składało się z ludzi dobrze przygotowanych do swoich zadań. Bezpośredni nadzór nad profesorami sprawował zastępca biskupa czyli dyrektor substytut. Funkcję tę pełnił nieprzerwanie od roku 1838 do 1850 ks. Michał Król.¹⁵

Normalną drogą obsadzenia kadr profesorskich był konkurs, do którego mogli się zgłaszać kandydaci również spoza diecezji. Obowiązkiem biskupa było zamianowanie tego kandydata, który osiągnął najlepszy wynik w czasie egzaminu konkursowego. Od egzaminu konkursowego zwalniano tylko wybitnych uczonych i tych, którzy byli profesorami w innej uczelni, ale tego samego przedmiotu. Pierwszeństwo w konkursie mieli kandydaci posiadający doktorat lub przynajmniej skończone studia specjalistyczne.¹⁶ Miejscem egzaminu konkursowego miał być dla pierwszych profesorów tarnowskiego Instytutu Teologicznego – Lwów.¹⁷ W chwili otwarcia Instytutu wyznaczeni przez biskupa profesorowie objęli katedry jako wykładowcy tymczasowi tzw. suplenci, wszyscy jednak zgłosili swe kandydatury do konkursu na powierzone im katedry (oczywiście, za wyjątkiem wykładowcy katechetyki, który do konkursu nie był zobowiązany).

Egzaminy konkursowe zdawali we Lwowie, przy końcu roku szkolnego 1838/1839. Najwcześniej egzamin konkursowy zdał ks. Józef Wilczek¹⁸, toteż 7 grudnia 1838 roku jako pierwszy otrzymał on tytuł profesora rzeczywistego. Pozostali otrzymali tytuły profesorów zwyczajnych ze znacznym opóźnieniem (w połowie roku 1840). Również sprawę wynagrodzenia profesorów unormowano z opóźnieniem.¹⁹ Znamienną jest rzeczą, że zarówno biskup jako dyrektor instytutu, jak też jego zastępca nie otrzymali żadnej pensji za pełnienie tych funkcji. Było to uzasadnione praktyką biurokracji austriackiej nie pozwalającej na łączenie przez jedną osobę kilku płatnych stanowisk. Godząc się więc na pełnienie łączonych urzędów płacono tylko jedną pensję. Z katedr profesorskich wolno było łączyć tylko dwie pod warunkiem, że są ze sobą ściśle powiązane na przykład Stary i Nowy Testament, Prawo kościelne i Historia Kościoła, Teologia moralna i pastoralna. Profesorowi dogmatyki nie wolno było obejmować innej katedry, lecz całkowicie oddać się swemu przedmiotowi.²⁰ W tarnowskim Instytucie nie łączono katedr poza Historią

¹⁴ ADT, Prot. C.T. 1838 nr 1018 (4 V 1838).

¹⁵ F. Stopniak, *Król Michał (1798-1879)*, SPTK, t.2, s. 438.

¹⁶ ASDT, ADir. 1838: Vorschrift uiber Konkurse, Konkurs-Prüfungen und Konkursartige Prüfungen... § 1-58. H. Zschokke, *Die theologischen Studien*, dz. cyt., s. 446-7.

¹⁷ ASDT, ADir. 1839: pismo Dyrektora Wydziału Teologicznego we Lwowie (11 V).

¹⁸ Ks. Józef Wilczek (1805-1880) wszedł do dziejów teologii pastoralnej. Por. R. Banach, *Profesorzy, wykładowcy i lektorzy Instytutu Teologicznego w Tarnowie*, w: *Schema-tyzm diecezji tarnowskiej na rok 1992*, część pierwsza historyczna, Tarnów 1992, s. 142-143.

¹⁹ ADT, Prot. C.T. 1838 nr 2798 (15 XI) i 1839 nr 543 (24 II) oraz inne.

²⁰ ASDT, ADir 1828: Instruction für sämtliche Ordinariate § 3 i 4.

Kościola i Prawem kanonicznym. Wprawdzie profesor katechetyki wykładał też metodykę, a w późniejszych latach pedagogikę, ale te przedmioty nie stanowiły osobnych katedr. Traktowano je jako części składowe jednego przedmiotu, podobnie jak introdukcja i egzegesa w katedrze Pisma Świętego. Ustalenie pensji profesorów tarnowskiego Instytutu Teologicznego, nastąpiło w 1839 roku. Była to tzw. systemizacja. Profesor zwyczajny zwany aktualnym lub rzeczywistym (*profesor actualis vel ordinarius*) otrzymywał pensję w wysokości 600 florenów monety konwencyjnej rocznie, zastępca profesora (suplent) 60%, jeśli wykłady z tegoż przedmiotu stanowiły podstawę jego utrzymania lub 50% pensji profesora zwyczajnego, jeśli pełnił inną płatną funkcję.²¹ Tytuł profesora nadzwyczajnego był rzadko używany i to w znaczeniu profesora tymczasowego lub okazynego, który miał wykłady zlecone, czy w ogóle nieprzewidziane w programie, a wprowadzone tymczasowo z różnych racji. Otrzymywał tzw. remunerację (wypłatę za poszczególne wykłady), a nie stałą pensję. Taką remunerację otrzymywali w pierwszych miesiącach istnienia Instytutu tarnowscy profesorowie do chwili systemizacji.²²

Z chwilą otrzymania przez profesora kanonii czy innego urzędu albo beneficjum katedrę profesorską uważano za wolną i mógł ją tenże profesor zatrzymać tylko za zgodą cesarza.²³ Jeśli po rezygnacji z katedry lub otrzymaniu innej, wykładał profesor jeszcze dotychczasowy przedmiot, wypłacano mu połowę pensji traktując go jako suplenta. Początkowo wypłacano pensję *successive*, czyli z dołu zarówno profesorowi zwyczajnemu jak i też suplentowi. Od 1842 roku profesorowie zwyczajni otrzymywali wypłatę z góry, a więc na początku miesiąca wykładów.

Po krwawych wydarzeniach w 1846 roku w Galicji Instytut Teologiczny w Tarnowie postanowiono uczynić państwowym, skutkiem czego jego profesorowie mieli otrzymywać wyższe pensje wypłacane z funduszu szkolnego.²⁴ Profesor zwyczajny miał zarabiać 800 fl. według stawki w państwowych szkołach wyższych. Profesorowie poddali się już wymaganym egzaminom konkursowym, toteż nie mogli się pogodzić z późniejszą decyzją o cofnięciu upaństwowienia Instytutu Teologicznego w Tarnowie, a tym samym cofnięcia podwyżek pensji. Ślali więc odwołania do Wiednia, aby tę podwyżkę uzyskać. W 1852 roku starania profesorów tarnowskich zostały uwieńczone sukcesem²⁵, choć Instytut Teologiczny pozostał biskupim i diecezjalnym.

²¹ ASDT, ADir 1838/9: Tabelle uiber der Leitungs und Lehrpersonal an der Tarnower bischöflichen theologischen Lehranstalt... 1939.

²² ADT, Prot. C.T. 1838 nr 2804 (15 XI), 1839 nr 90 (12 I).

²³ Zbiór ustaw politycznych t. 65, s. 65: Najważniejsze postanowienia 4 II 1837. Cyt. za: I. Korzeniowski, *Zbiór przepisów odnoszących się do Kościoła i duchowieństwa katolickiego na podstawie zbioru ustaw administracyjnych*, Lwów 1900, s. 195.

²⁴ W latach 1847-51 dyrektor w swych sprawozdaniach używał już określenia „Landesfürstliche Lehranstalt” ale pensje wciąż były według stawek z funduszu religijnego. Por. ASDT, ADir. 1847-1851: Tabelle uiber des Leitungs – und Lehrpersonal.

²⁵ ASDT, ADir. 1850 nr 245; ADT, Protocollon Consistorii Tarnoviensis 1852 nr 2163 (30 VII 1852).

Pierwszy rok studiów w Instytucie Teologicznym w Tarnowie obejmował katedrę Historii Kościoła i Pismo Święte Starego Testamentu. W ramach tej ostatniej katedry mieściły się wykłady z egzegezy Starego Testamentu, introdukcji, oraz wspomnianych wyżej języków biblijnych i archeologii. Wykłady historii Kościoła i prawa kościelnego na pierwszym roku studiów objął ks. dr Feliks Sosnowski²⁶, dotychczasowy ojciec duchowny seminarium pastoralistów i profesor teologii pastoralnej. Zgłosił też swą kandydaturę do konkursu z tych przedmiotów.²⁷ Stary Testament zaczął wyklądać ks. dr Antoni Gałecki, wychowanek wiedeńskiego Frintaneum i od 1837 roku profesor religii w Instytucie Filozoficznym.²⁸ Sam wyraził chęć objęcia tej katedry na piśmie skierowanym do Konsystorza biskupiego. Do konkursu jednak się nie zgłosił i po roku zrezygnował z wykładów, prawdopodobnie z powodu trudności pogodzenia tej funkcji z równocześnie zajmowanym stanowiskiem dyrektora Instytutu Filozoficznego.

Na drugim roku wykładano Pismo Świętego Nowego Testamentu, a więc hermeneutykę, introdukcję do Nowego Testamentu i język grecki. Do wykładów Nowego Testamentu na drugim roku studiów biskup F. Zachariasiewicz zwerbował uzdolnionego, 28-letniego kapłana diecezji lwowskiej, ks. Waleriana Serwatowskiego.²⁹ Oprócz Nowego Testamentu były jeszcze na drugim roku w Tarnowie wykłady z prawa kościelnego, które prowadził profesor historii Kościoła, wspomniany już ks. dr Feliks Sosnowski. Katedrę dogmatyki (trzeci rok studiów) objął ks. dr Jan Dziubasik, absolwent wiedeńskiego Frintaneum (1835)³⁰, teologię moralną – ks. Antoni Heer, wychowanek cesarskiego konwikt w Wiedniu³¹, zaś teologię pastoralną na czwartym roku studiów objął ks. Józef Wilczek.³² Katechetykę i metodykę miał wyklądać ks. Roman Przygodzki, dotychczasowy kapelan klarysek w Starym Sączu³³, ale po jego rychłej śmierci (zm. 2 XI 1838) wykłady tych przedmiotów przejął katecheta tarnowskiej szkoły głównej i wikariusz kate-

²⁶ Ks. Feliks Godziemba Sosnowski (1806-1870). Dane biograficzne podaje w artykule: *Wychowanie w Seminarium pastoralistów*, s. 223. Por. też: A. Nowak, SBKDT, t. 1, s. 152-153.

²⁷ ADT, Prot. C.T. 1838 nr 1476.

²⁸ Ur. 25 V 1811 w Radłowie, święcenia 1834, biskup tytularny amatejski i wikariusz apostolski w Krakowie, zm. 10 III 1885 w Wiedniu. Por. T. Glemma, *Gałecki Antoni de Junosza ks.*, PSB t. 7, s. 240-41. S. Dobrzanowski, *Biskup Antoni Gałecki Wikariusz Apostolski Krakowski 1862-79*, w: *Studia z Historii Kościoła w Polsce*, t. 1, Warszawa 1972, s. 7-102.

²⁹ Ks. Walerian Serwatowski (1810-1891), w 1834 roku przyjął święcenia kapłańskie we Lwowie; w 1846 roku uwięziony za napiętnowanie chłopów w czasie rzezi galicyjskiej w Tarnowie, od 1851 roku przebywał w Krakowie. Postać ks. Serwatowskiego przeszła do legendy, czego przykładem opis Blanki Halickiej (Haliny Zborowskiej) w utworze pt. *Błędni rycerze*, Kraków 1907, s.27-29.

³⁰ Ur. 1806, św. 1832, studia we Frintaneum 1833-35 zakończone doktoratem.

³¹ Ur. 1809, św. 1835. Szerzej R. Banach, *Seminarium Duchowne w Tarnowie w 1846 roku*, Rocznik Bocheński, t. IV (1996). S.118-120..

³² Ur. 1805 w Czarnym Dunajcu, święcenia 1829 we Lwowie, wikariusz katedralny w Tarnowie (1830-38), zm. w Krakowie w 1880.

³³ Ur. 1805, św. 1830.

dralny, ks. Jakub Jaworski.³⁴ Nie mieli oni obydwaj specjalistycznych studiów, ale mieli praktykę katechetyczną i duszpasterską, którą uznawano za wystarczającą.³⁵

Na szczególną uwagę zasługują ks. W. Serwatowski, autor znanych i bardzo cenionych komentarzy do Pisma Świętego, szczerzy patriota, prześladowany przez władze policyjne i administracyjne Galicji za swą patriotyczną postawę oraz ks. J. Wilczek – znany ze swych licznych, chociaż niekiedy krytycznie ocenianych podręczników i publikacji kaznodziejskich. Warto też zaznaczyć, że ks. F. Sosnowski, również podejrzany o polityczną nieprawomyślność, w niedługim czasie został profesorem Uniwersytetu w Krakowie, zaś ks. A. Gałęcki – pierwszy wykładowca Pisma Świętego Starego Testamentu w późniejszych latach został wikariuszem apostołskim w Krakowie i otrzymał sakrę biskupią.

Wspomniany ks. F. Sosnowski (1806-1871) wykładał historię Kościoła i prawo kanoniczne do 1842 roku. Po jego odejściu do Krakowa na Uniwersytet wykłady historii Kościoła przejął jako suplent ks. Klemens Popiel, prefekt seminarium i prowadził je do 1843, zaś wykłady prawa kanonicznego ks. Jan Dziubasik, profesor zwyczajny dogmatyki również w charakterze wykładowcy zastępczego.³⁶

Od 6 marca 1843 roku historię Kościoła objął ks. Ludwik Ruczka, który w ciągu dwóch miesięcy uzyskał po złożeniu egzaminu konkursowego tytuł profesora zwyczajnego tegoż przedmiotu. Następnie zgłosił się do konkursu na katedrę prawa kanonicznego, którą po pomyślnym wyniku egzaminu objął w 1844 roku.³⁷ Wykłady historii Kościoła i prawa kanonicznego prowadził ks. L. Ruczka do 1848 r. Wprawdzie przed objęciem profesury pracował od święceń (1839) jako wikariusz w Wadowicach, a następnie w Oleśnie k. Dąbrowy Tarnowskiej, lecz był absolwentem konwiktów wiedeńskich, w którym wychowywali się kandydaci na ważniejsze stanowiska w poszczególnych diecezjach monarchii habsburskiej.³⁸ Z wykładów zrezygnował z konieczności, gdyż stał się podejrzany o nielojalność. Podobnie jak ks. K. Popiel w roku 1846, tak i ks. L. Ruczka (w 1848 roku) podał się na probostwo i objął beneficjum w Kolbuszowej.³⁹ Przez dwa lata wykładał historię Kościoła w charakterze suplenta Franciszek Lacroix i Józef Chowaniec⁴⁰, a prawo też jako zastępca profesora teologii pastoralnej ks. J. Wil-

³⁴ Ur. 1810, św. 1834, zmarł 15 VII 1848 roku.

³⁵ ASDT, ADir1838/9: Bericht über der Zustand der Theol. Studien in d. J. 839 Samt theol. Katalogem, Uibersichsts – tabelle, 18 Julii; H. Zschokke, *The theologischen Studien*, dz. cyt., s. 457. W. Kochowski, *Historia Seminarium*, dz. cyt., s. 315.

³⁶ ADT, Prot. C.T. 1842: nr 1862 (4 VII).

³⁷ ADT, Prot. C.T. 1844 k. 136 r. 3008 (28 XI).

³⁸ H. Zschokke, *Die theologischen Studien*, s. 519n; M. Rechowicz, *Studia alumnów*, dz. cyt., s. 101-107; Do konwiktów wiedeńskich wysyłano po kilku alumnów z opinią najzdolniejszych. W Wiedniu kończyli oni studia teologiczne.

³⁹ ADT, ACT 1848: nr 23 i 802.

⁴⁰ Ur. 1817, wikariusz katedralny, święcenia 1843, od 1851 katecheta gimnazjum tarnowskiego. Zmarł w 1888, jako proboszcz w Tyńcu.

czek.⁴¹ Zarówno ks. F. Lacroix jak i ks. J. Chowaniec pełnili inne funkcje i choć byli wychowankami konwiktów wiedeńskich, nie starali się o stałą profesurę wykładanego przedmiotu. Dopiero kiedy wykłady historii Kościoła objął ks. Wawrzyniec Gwiazdoń (1850), który ukończył studia teologiczne w konwikcie wiedeńskim oraz studia specjalistyczne w Augustineum (Frintaneum) uwieńczone doktoratem⁴², zaczął się starać o tytuł profesora zwyczajnego.

Trudno jest niestety coś powiedzieć na temat wykładów historii Kościoła, gdyż nie zachowały się wypowiedzi słuchaczy z tego okresu. Możemy tylko przypuszczać, że zwracano w nich uwagę na dzieje organizacji kościelnej i papieżstwa, czemu sprzyjało powiązanie tego przedmiotu przez wykładowcę z prawem kanonicznym. Do wykładów historii Kościoła służył podręcznik A. Kleina, *Historia ecclesiastica*, wprowadzony i zatwierdzony przez władze w roku 1834 jako obowiązujący.⁴³

Prawo kanoniczne ks. F. Sosnowski wykładał początkowo według podręcznika Ferdynanda Waltera *Lehrbuch des Kierchenrechtes*⁴⁴, a następnie według opracowanego na jego podstawie skryptu. Wprawdzie w sprawozdaniach do władz państwowych podano fakt opracowania skryptu przez ks. F. Sosnowskiego, ale nic więcej nie wiemy o nim, gdyż się nie zachował.⁴⁵ Wycofał się on zresztą szybko z tej formy wykładów, bo już w 1840 roku wykładał prawo kościelne według rozporządzeń cesarskich.⁴⁶ Następni profesorowie prawdopodobnie wrócili do Rechbergera⁴⁷, gdyż w wykładach komentowali rozporządzenia cesarskie, a tenże autor przez prawo kościelne rozumiał właśnie prawa państwowe odnoszące się do Kościoła. Unikano jednak powtarzania błędnych opinii, gdyż już (od 1820) podręcznik Jerzego Rechbergera był na indeksie papieskim.⁴⁸

Następną katedrę pierwszego roku obok historii Kościoła stanowiło studium biblijne Pisma Świętego Starego Testamentu. Przy otwarciu Instytutu Teologicznego w 1838 roku katedrę Starego Testamentu objął ks. Antoni

⁴¹ ASDT, ADir: Kathalogen 1848 i 1849.

⁴² Doktoraty nadawano na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wiedeńskiego. Oświadczam to w punkcie o studiach kleryków tarnowskich w Wiedniu.

⁴³ A. Klein, *Historia Ecclesiae Christianae a nativitate Salvatoris usque ad obitum Pii VII Pontificis*, Graecii 1828; Był to podręcznik mierniej jakości, ale bez akcentów józefińskich; por. E. Hosp, *Die josephinische Lehrbücher der Theologie in Oesterreich*, *Theologischpraktische Quartalschrift*, J[ahr] 105(1957), s. 200.

⁴⁴ Bonn 1837.

⁴⁵ ASDT, ADir 1839: Bericht über der Zustand des Theol. Studien, szczególnie: Tabellarische Uebersicht.

⁴⁶ ASDT, ADir 1839-50: Tabellarische Uebersicht des Zustand des teol. Studiums an der bisch. Tarnover Lehranstalt (formularz tych tabel przywiózł sobie ks. M. Król albo przysłano mu je z Uniwersytetu Lwowskiego).

⁴⁷ G. Rechberger, *Enchiridion Iuris ecclesiastici austriaci* (1810 – urzędowe wprowadzenie jego podręcznika). Jerzy Rechberger był kanclerzem Konsystorza w Linzu. Zmarł 18 XII 1809.

⁴⁸ Por. *Index Librorum prohibitorum*, Roma 1940, s. 119.

Gałecki, wkrótce jednak zrezygnował, gdyż był zbyt zaabsorbowany zajęciami w Instytucie Filozoficznym, którego w 1840 roku został dyrektorem.⁴⁹

W latach 1839-1851 roku wykłady Pisma Świętego Starego Testamentu prowadził ks. Bartłomiej Bogdalik absolwent wiedeńskiego konwikt, który złożył egzamin konkursowy na Uniwersytecie Wiedeńskim i był polecony przez samą Nadworną Komisję Studiów na „katedrę języków wschodnich”.⁵⁰ Wykłady prowadzone były według podręczników Jana Marcina Jahna, Piotra Ackermanna i Andrzeja Oberleitnera. Podręczniki Jahna⁵¹ miały opinię dalekich od ducha katolickiego, gdyż przy ówczesnym stanie bibliistyki katolickiej budziły zgorszenie takie jego poglądy jak na przykład że księgi Hioba, Tobiasza, Jonasza, Judyty można traktować jako poematy dydaktyczne bez historycznego charakteru, a zjawisko opętania opisywane w Ewangelii jako chorobę. Sam arcybiskup Wiednia kard. Migazzi interweniował u cesarza, by polecił Jahnowi skorygować swe poglądy. Mimo poprawek w następnych wydaniach podręczniki Jahna dostały się (26 sierpnia 1822) na indeks kościelny.⁵² W Tarnowie posługiwano się podręcznikami Jahna do nauki języków wschodnich⁵³ wydawanymi później i uzupełnianymi przez A. Oberleitnera.⁵⁴ Do nauki archeologii biblijnej czy introdukcji przez długie lata stosowane były podręczniki Piotra Eckermanna.⁵⁵

⁴⁹ W Instytucie Filozoficznym uczył religii i pedagogiki. Dwuletni Instytut Filozoficzny mieścił się w tym samym budynku Seminarium Duchownego, ale miał osobne wejście (pierwsza brama południowa) i osobny zarząd. *Schematyzm Galicji* z 1840 (s. 423) podaje, że dyrektorem Instytutu Filozoficznego był w tym czasie J. Breinl, naczelnik cyrkułu tarnowskiego. Być może ks. A. Gałecki faktycznie pełnił funkcję wicedyrektora, zaś tytułowany był dyrektorem.

⁵⁰ ADT, Prot. C.T. 1839: nr 3151; ASDT, ADir 1839 (3 V): odpis rozporządzenia Gubernatora z 29 III 1839 nr 19059, podającego treść dekretu Nadw. Kom. Studiów z 4 III 1839 nr 1360. Ks. Bartłomiej Bogdalik (1814-1873), ur. w Rabie Wyżnej, święcenia 1836, był profesorem Pisma Starego Testamentu do 1851, następnie objął probostwo w Czarnym Dunajcu. Bp Gałecki obdarzył go kanonią krakowską w 1863. Zmarł w Krakowie jako proboszcz parafii św. Szczepana.

⁵¹ Jan Marcin Jahn (1750-1810) premonstratens, orientalista i egzegeta, kuzyn św. Klemensa Hofbauera. *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd 5: 1960 k. 855.

⁵² E. Hosp, *Die josephinischen Lehrbücher*, dz. cyt., s. 196-8.

⁵³ Chodziło o język: aramejski, syryjski, chaldejski, hebrajski i arabski.

⁵⁴ Andrzej Franciszek Oberleitner (1789-1832) benedyktyn, profesor języków semickich i wyższej egzegezy Starego Testamentu w Wiedniu. W katalogu Biblioteki Seminarium w Tarnowie były w wielu egzemplarzach następujące jego podręczniki: 1) Joannis Jahn, *Elementa linguae arameicae seu syrochaldaicae latine reddita et nonnullis accessionibus aucta ab A. Oberleitner*, Viennae 1820; 2) *Fundamenta linguae arabicae*, Viennae 1822; 3) *Chrestomathia arabica una cum glossario arabicolatino*, Viennae 1823, II wyd. 1824; 4) *Chrestomathia syriaca una cum glossario syriaco-latino huic chrestomathiae adcommodato*, Viennae 1826-27. Na okładkach tych książek widnieje szereg nazwisk kleryków z różnymi dopiskami z lat 1823-1857 z tarnowskiego seminarium lub konwikt wiedeńskiego.

⁵⁵ Peter Fourerius Ackermann, profesor Starego Testamentu w Wiedniu (1805-1831), przyjaciel św. Klemensa Hofbauera. Por. J. Kreschnicka, *Peter Fourerius Ackermann*, Theol. Prakt. Quartalschrift R. 55 (1902) s. 532-36. Z jego podręczników używano w Tarnowie: *Archeologia biblica*, Wien 1826; *Introductio in Libros Veteris Testamenti*, Viennae 1825.

Na drugim roku teologii, oprócz prawa kościelnego, wykładano od 1838 roku Pismo Święte Nowego Testamentu. Katedrę objął ks. Walerian Serwatowski i prowadził wykłady do 1846 roku, najpierw według Jana Kistenmakera⁵⁶, potem według własnych opracowań.⁵⁷ Języka greckiego uczył w oparciu o gramatykę Treudelenburga wydaną w Lipsku 1805 roku, zaś introdukcję do Nowego Testamentu wykladał według podręcznika wiedeńskiego profesora Józefa Kohlgrubera.⁵⁸ Po usunięciu W. ks. Serwatowskiego funkcję wykładowcy tymczasowo objął prefekt seminarium ks. Stanisław Pankowski⁵⁹, który prowadził je do końca omawianego okresu. W 1847 roku zdał egzamin konkursowy na katedrę Nowego Testamentu, ale tytuł profesora zwyczajnego przyznano mu dopiero w 1851 roku.⁶⁰ Introdukcję wykladał w dalszym ciągu posługując się podręcznikiem J. Kohlgrubera, zaś według komentarzy W. Serwatowskiego prowadził wykłady egzegezy.⁶¹

Trzeci rok obejmował wykłady dogmatyki i teologii moralnej. Dogmatykę do 1844 roku wykladał na trzecim roku ks. Jan Dziubasik, profesor zwyczajny, który kończył studia w wiedeńskim Frintaneum (1835 r.). Od 1842 roku tenże profesor objął równocześnie wykłady prawa kanonicznego jako suplent. Nie wiadomo, co zadecydowało o jego odejściu na probostwo, można jednak wnioskować, że nie odpowiadała mu katedra profesorska, gdyż od 1839 roku zgłaszał się do konkursów proboszczowskich.⁶² Zresztą po objęciu probostwa w Rajczy w dalszym ciągu starał się o inne beneficja jak na przykład o probostwo w Milówce i Żywcu. W 1852 roku po odejściu z Żywca ks. J.A. Pukalskiego na stolicę biskupią do Tarnowa ks. J. Dziubasik został jego następcą na probostwie żywieckim. Musiał być trudny we współżyciu, gdyż w Aktach Konsystorskich w Tarnowie znalazło się kilka skarg na niego ze strony wikarych i parafian.⁶³

⁵⁶ Jan Jacek Kistenmaker (1754-1834), bibliista. Por. H. Hurter, *Nomenclator litterarius theologiae catholicae*, kol. 932. Opracowania Kistenmakera otrzymywali neoprezbiterzy jako pomoc w duszpasterstwie (Notificationes 1842 nr 589).

⁵⁷ Własne komentarze do Nowego Testamentu przygotował od chwili objęcia katedry. Wydawał je kolejno: *Wykład Pisma Świętego Nowego Zakonu*, t. 1 (*Ewangelia Mateusza*) Wiedeń 1844; t. 2 (*Ewangelia Marka*) Wiedeń 1844, t. 3, cz. I (*Ewangelia Łukasza*) i cz. II (*Ewangelia Jana*) Wiedeń 1845; t. 4: *Wykład Dziejów Apostolskich*, Wiedeń 1846; t. 5: *Wykład Listu św. Pawła do Rzymian*, Wiedeń 1846; Następne tomy egzegezy opublikował już po opuszczeniu Tarnowa w latach 1850-56 w Krakowie. Opublikował też bardzo wiele artykułów na tematy biblijne w *Pamiętniku Religijno-Moralnym* (Warszawa). Chciał również wydać unowocześniony przekład Nowego Testamentu, ale nie pozwolono mu drukować (por. M. Kossowska, *Biblia w języku polskim*, t. 2, s. 316). Serwatowski zasłużył sobie na miano najwybitniejszego bibliisty po J. Wujku, a przed F.A. Symonem (*Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, Poznań – Warszawa 1975, s. 338).

⁵⁸ *Hermeneutica biblica generali*, Viennae 1850.

⁵⁹ Notkę biograficzną por. R. Banach, *Profesorzy, wykładowcy i lektorzy*, w: *Schematyzm diecezji tarnowskiej 1992*, cz. I (historyczna), s. 129.

⁶⁰ ASDT, Prot. C.T. 1851 nr 1577 i 1974.

⁶¹ ASDT, A. Dir, 1846: Tabellarische Übersicht.

⁶² ADT, Prot. C.T. 1838 nr 1674 (Mikulonice), 1838 nr 1245 (Łapczyca), 1841 nr 3304 (Radłów), 1843 nr 2528 (Milówka); 1844 nr 1029 (Komorowice) i 1144 (Rajcza).

⁶³ ADT, Prot. C.T. 1851 nr 2814, 2754, 2614, 1986, 364 i inne. Oskarżenie go w późniejszych latach o branie zbyt wielkich *iura stolae* oraz skargi samego Dziubasika przeciw

Już jako proboszcz w Rajczy ks. J. Dziubasik opublikował swój utwór *Głos do braci*.⁶⁴ Był też egzaminatorem prosynodalnym prawa kanonicznego (1842-1844). Zmarł w roku 1872 w Żywcu. Po odejściu ks. Dziubasika dogmatykę wykładali w charakterze suplentów ks. Ignacy Antecki, prefekt studiów, a po jego śmierci (1845) ks. Jan Chełmecki (w latach 1845-46). Od 1846 roku (po uwięzieniu ks. Chełmeckiego) w charakterze profesora zwyczajnego przejął wykłady dogmatyki ks. Wojciech Grzegorzek⁶⁵, który co pewien czas zgłaszał się (nieskutecznie) do konkursu o beneficja. Wykłady prowadził aż do 1856 roku. Studia specjalistyczne odbył on w Instytucie św. Augustyna w Wiedniu (Frintaneum), doktorat z teologii uzyskał na Uniwersytecie Wiedeńskim 31 lipca 1845 roku (tezy obrony doktorskiej opublikowano w tymże roku u Mechitarystów). W późniejszych latach ks. Grzegorzek zasłynął jako znawca fauny i flory galicyjskiej, za co został przyjęty do Towarzystwa Zoologicznego w Wiedniu. Szereg jego opracowań z tej dziedziny nauki opublikowano w Krakowie i w berlińskim czasopiśmie entomologicznym.⁶⁶ Z dziedziny teologii ks. W. Grzegorzek, oprócz też swego doktoratu opublikował dziełko o Niepokalanym Poczęciu, po ogłoszeniu dogmatu przez papieża Piusa IX, dzięki któremu wpisał się na trwałe w dzieje teologii w Polsce⁶⁷ Wykładowcy dogmatyki posługiwali się od 1838 roku znanym podręcznikiem E. Klupfela w wydaniu poprawionym przez biskupa T. Zieglera.⁶⁸

Obok dogmatyki na trzeciego roku teologii słuchano wykładów teologii moralnej. Jak już wiadomo od 1838 roku katedrę tej dyscypliny teologicznej zajmował ks. Antoni Heer, który prowadził wykłady do 1846 r. (9 VI) we-

jednemu z księży o niewielką sumę pieniędzy, pozwala nam przypuszczać, że zrezygnował z katedry, bo nie zadawało go niskie wynagrodzenie profesora. Zmarł w 1872 r.

⁶⁴ ADT, Prot. C.T. 1852 nr 3570 (2 XII), s. 155. Poszukiwanie tego utworu nie przyniosło rezultatu.

⁶⁵ Ur. 1817 w Ciścu (par. Miłówka k. Żywca), od I roku w konwikcie wiedeńskim, święcenia w 1842, zaraz po nich wikary w Choczni, w 1844-45 studia w Augustineum, od 1857 proboszcz w Podegrodziu, od 1875 proboszcz w Bochni. Zmarł 1890. Miał zaufanie u biskupa G. Wojtarowicza, skoro był jego delegatem do spraw seminarium w 1846-7 (ADT, ACT 1846-47).

⁶⁶ *Berliner Entomologische Zeitschrift*, Bd 29:1885. Heft 2, s. 193n. *Sprawozdania Komisji Fizjograficznej za rok 1867*, Kraków 1868, s. 18... i za r. 1881.

⁶⁷ *Dogmat Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny. Rozprawa historyczno-dogmatyczna*, napisał (...) Tarnów 1855, 8.00, s. VIII = 195. Por. A. Klawek, *Zarys dziejów teologii katolickiej w Polsce*, Kraków 1948, s. 28. H. Barycz, *Grzegorzek Wojciech*, PSB, t. IX s. 93-94; B. Przybylski, *Teologia dogmatyczna*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. I, s. 145-146.

⁶⁸ ASDT, ADir 1838-46: Tabellarische Ubersicht; Podręcznik Klupfela poprawiony przez biskupa T. Zieglera (*Institutiones theologiae dogmaticae in usum auditorum*, t. 1-2. Viennae 1821) używany był nawet w seminariach Królestwa Polskiego i na Litwie. Por. S. Kotkowski, *Nauczanie w Sandomierskim Seminarium Diecezjalnym*, RTK, t. 18, z. 4, s. 47; Z. Młynarski, *Formacja intelektualna alumnów Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim*, RTK t. 17, z. 4, s. 70; J. Kracik, *Studia i wychowanie*, dz. cyt., s. 69-70; A. Symon, *De catholica Facultate theologia*, i inne.

dług podręcznika Ambrożego Józefa Stapfa⁶⁹, po nim zaś w charakterze zastępcy wykładał również według tego podręcznika znany już ks. A. Gałęcki – profesor Pisma Świętego i dyrektor Instytutu Filozoficznego. Obydwaj wykładowcy teologii moralnej uchodzili w środowisku tarnowskim za austrofilów. Cieszyli się pełnym zaufaniem władz państwowych. Z publikacji teologicznych tych wykładowców można wymienić tezy obrony doktorskiej ks. A. Gałęckiego opublikowane w Wiedniu⁷⁰ oraz *Mowę z powodu uroczystości urodzin Najjaśniejszego Pana Ferdynanda I Cesarza*, wygłoszoną do alumnów seminarium przez ks. Heera w 1846 roku na temat lojalności wobec władzy⁷¹. W pracy duszpasterskiej obydwaj okazali wiele gorliwości: A. Gałęcki jako wikariusz apostolski w Krakowie (1862-1879)⁷², zaś ks. A. Heer jako proboszcz (a następnie dziekan) w Makowie Podhalańskim, gdzie jako jeden z pierwszych, pozytywnie ocenił metody duszpasterskie ks. Wojciecha Blaszyńskiego, apostoła Podhala.⁷³

Ks. A. Gałęcki prowadził wykłady teologii moralnej tylko przez rok. W 1847 roku katedrę teologii moralnej objął ks. Teodor Marold⁷⁴, dotychczasowy katecheta w Starym Sączu. Wprawdzie nie miał on studiów wyższych (teologię ukończył w Tarnowie), stanął jednak do egzaminu konkursowego z przedmiotu, który zaczął wykładać. Na dekret habilitacyjny czekał dość długo, bo aż do 1850 roku.⁷⁵ Niedługo po otrzymaniu go musiał przerwać wykłady z powodu choroby, w czasie której zastępował go profesor dogmatyki ks. W. Grzegorzek. Z pewnością chorowity ks. Marold był w trudnych warunkach materialnych, gdyż kilkakrotnie dopraszał się o zapomogę z fun-

⁶⁹ A.J. Stapf (1809-1844) moralista w Innsbrucku i Brixen. Por. C. Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, t. 37, s. 144n. J. Warle, *Stapf J.A.*, LThK t. 9, kol. 1018-19. Stapf opracował kilka dzieł o charakterze podręcznikowym np.: *Theologia moralis*, 4 tomy: 1827-30 (7 wyd. 1855), *Die Christliche Moral*, 4 tomy: 1841-42, *Erziehungslehre* I 1832. W Tarnowie posługiwano się podręcznikiem łacińskim (stanowiącym streszczenie wyżej wspomnianego 4-tomowego dzieła) pt. *Epitome Theologiae moralis*, t. 1-2, Oeniponte 1832-33.

⁷⁰ *Theses ex universa theologia, quas in caes. Reg. Antiquiss. Ac celeberr. Scientiarum Universitate Vindobonensi pro doctoratus laurea (...) die XX mensis Junii An. 1837, Viennae*, s. 12, 8.00.

⁷¹ Tarnów 1846, 8.00, ss. 30 (w języku polskim i niemieckim). Postawa ks. Heera została doceniona przez władze austriackie, gdyż został zamianowany rektorem Seminarium Duchownego w Tarnowie, jednak biskup G. Wojtarowicz tej nominacji nie zaakceptował. Por. R. Banach, *Seminarium Duchowne w Tarnowie w 1846 roku*, Rocznik Bocheński, t. IV (1996), s. 118-120.

⁷² S. Dobrzański, *Biskup Antoni Gałęcki, wikariusz apostolski krakowski*, *Studia z historii Kościoła*, t. 1, Warszawa 1972, s. 7-102; T. Glemma, *Gałęcki Junosza Antoni*, PSB, t. 7, s. 240-241.

⁷³ Mogło to wprawdzie być podyktowane niechęcią do ówczesnego dziekana makowskiego, proboszcza w Suchej ks. P. Ciesielskiego, który wystąpił przeciwko Blaszyńskiemu, niemniej jest to godne zauważenia. Por. J. Górka, *Ksiądz Wojciech Blaszyński proboszcz w Sidzinie. Rys historyczny z dziejów diecezji tarnowskiej*, Tarnów 1914, s. 80-81 i 84-91.

⁷⁴ Ur. 1813 w Bielsku, św. 1837, wikariusz, katecheta w Starym Sączu, proboszcz w Rzezawie. Zmarł w Rzezawie 1872 roku.

⁷⁵ ASDT, ADir 1847/8: nr 20 (24 XI 1847) i ADir 1851 nr 710; tytuł profesora zwyczajnego otrzymał wraz ze Stanisławem Pankowskim, o którym wcześniej była mowa.

duszu religijnego.⁷⁶ Prowadził wykłady z przerwami do 1853 roku, kiedy to objął probostwo w Rzezawie.

Czwarty rok teologii miał charakter bezpośredniego przygotowania do duszpasterstwa, stąd wykładano na nim teologię pastoralną oraz katechetykę z metodyką (zwaną też dydaktyką).

Katedrę teologii pastoralnej od 1838 roku zajmował nieprzerwanie ks. J. Wilczek⁷⁷, autor wielu publikacji kaznodziejskich oraz podręcznika pastoralnej. Początkowo w swych wykładach trzymał się podręcznika Reichenbergera⁷⁸, pomagając sobie innymi, wydawanymi w tym czasie opracowaniami (np. T. Powondry, *System theologiae pastoralis* i M. Sailera *Vorlesungen aus der Pastoraltheologie*), pod koniec swej działalności dydaktycznej w Tarnowie miał już opracowany własny podręcznik, który wydał w 1862 roku.⁷⁹

Katechetykę i metodykę prowadzili przeważnie katecheci szkoły głównej w Tarnowie. Ks. Jakub Jaworski objął wykłady tych przedmiotów po śmierci ks. Romana Przygodzkiego (w 1838 r.) i prowadził je przez 10 lat aż do swej śmierci, po nim zaś wykladał katecheta tarnowski ks. Wincenty Sławiński.⁸⁰ Wykładowcy katechetyki i metodyki korzystali z podręczników J.M. Leonarda.⁸¹

Oprócz wykładów pastorałści mieli ćwiczenia homiletyczne i katechetyczne przeważnie w kościele Bernardynów.⁸²

Wykłady odbywały się w gmachu seminaryjnym w specjalnych salach wykładowych⁸³ codziennie, z wyjątkiem dni świątecznych i rekreacyjnych zarówno w godzinach przedpołudniowych jak i po południu.

Wykłady wszystkich przedmiotów od początku odbywały się w języku łacińskim za wyjątkiem teologii pastoralnej wykładanej po polsku. Oczywiście kazania i ćwiczenia z zakresu katechetyki odbywały się również w języku polskim.⁸⁴ W roku 1848 na posiedzeniu Kolegium Profesorskiego ustalono

⁷⁶ ADT, Prot. C.T. 1851 nr 652,1492,1858, 2735.

⁷⁷ Ur. 1805 w Czarnym Dunajcu, św. 1829, wikariusz katedralny, profesor pastoralnej 1838-60, suplent prawa kanonicznego 1848-52, od 1861 profesor pastoralnej na Uniwersytecie Krakowskim. Zmarł w 1880.

⁷⁸ A. Reichenberger, *Pastoral-anweisung zum akademischen Gebrauch*, Wien 1823; por. R. Banach, *Studia teologiczne w Seminarium Pastoralistów diecezji tyniecko-tarnowskiej(1822-1838)*, RTK, t. 20, z. 4, s. 11-14.

⁷⁹ J. Wilczek, *Pastoralna o Homiletyce*, t. 1, Kraków 1864; t. 2: *Pastoralna*, Kraków 1869; t. 3: *Pastoralna o liturgice*, Kraków 1871.

⁸⁰ Ur. 1812, święcenia 1836, katecheta w szkole głównej w Tarnowie (1840-55), od roku 1836 profesor katechetyki na Uniwersytecie Krakowskim. Zmarł w Krakowie 1859.

⁸¹ O samym J.M. Leonardzie zobacz: C. Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, t. 15, s. 4-8; O podręcznikach zaś: E. Hosp, *Die josephinischen Lehrbücher*, s. 208-209; R. Banach, *Studia teologiczne*, dz. cyt., s. 15-17.

⁸² ASDT, ADir 1838/9: Bericht über der Zustand den theologischen Studien.

⁸³ ASDT, AR 1838: Inventarium über das neu erbaute Seminargebäude zu Tarnow...

⁸⁴ ASDT, ADir 1838/9: Tabellarische Uebersicht, a także: Bericht über der Zustand den theologischen Studien.

no, zgodnie z zarządzeniem gubernatora W. Zaleskiego, że wykłady archeologii biblijnej, wprowadzenie do Starego Testamentu, hermeneutyka Nowego Testamentu, a także dogmatyka wykładane będą po łacinie, pozostałe zaś w języku polskim⁸⁵ Był to wyraźniej odczuwalny powiew Wiosny Ludów dla tarnowskich kleryków. Po reakcji niemieckiej (1849) wprowadzono ponownie język łaciński, ale nie zauważa się w źródłach, by prowadzono wykłady jakiegoś przedmiotu w języku niemieckim.

W wykładach profesorów zasadniczą rolę odgrywały podręczniki. Według poleceń wiedeńskiej Komisji Studiów profesor powinien w wykładach trzymać się wiernie przepisanego podręcznika. Studenci musieli słuchać, a nie rozpraszać uwagi przez notowanie wykładów. Notatki na podstawie podręcznika i wykładu profesora mogli sobie robić w ramach korepetycji domowych.⁸⁶ Skutkiem tej metody była praktyka dosłownego czytania podręcznika przez profesora, co niewątpliwie było minusem takowych wykładów. Na szczęście nie wszyscy profesorzy hołdowali temu zwyczajowi. W drugiej połowie XIX wieku uzyskali zresztą większą samodzielność w tym względzie.

Poza wykładami w Instytucie Teologicznym alumni seminarium mieli jeszcze wykłady domowe i korepetycje. Prowadzili je przełożeni seminarium. Rektor zazwyczaj prowadził korepetycje z teologii pastoralnej i Pisma Świętego Starego Testamentu (ks. M. Król), wicerektor z prawa kościelnego, ojciec duchowny z ceremonii (czyli liturgii), I prefekt (dla teologów) egzegzę Nowego Testamentu, II prefekt, choć nazywał się opiekunem filozofów prowadził oprócz ćwiczeń z języka polskiego zajęcia z teologii moralnej i dogmatyki.⁸⁷ Oczywiście, nie przestrzegano rygorystycznie podziału korepetycji między poszczególnych przełożonych, co uwidaczniało się szczególnie w okresie nadzoru i represji. Korepetycje te polegały na wyjaśnianiu trudności i odpytywaniu treści wykładu, ale często przybierały formę uzupełniających czy nawet ponownych wykładów tego samego materiału, jaki podawali profesorzy. Trudno, więc się dziwić, że do takiej formy korepetycji rektor M. Król nie miał przekonania i uważał je za „udrękę” kleryków; dał zresztą temu wyraz w sprawozdaniu do biskupa.⁸⁸

Do wykładów uzupełniających należała pedagogika, która była wykładana poza seminarium w Instytucie Filozoficznym (później w Wyższym Gimnazjum) i klerycy musieli na te wykłady tam uczęszczać. Prowadził je ks. A. Gałęcki, profesor religii w tymże Instytucie Filozoficznym, a od 1849 roku dyrektor Gimnazjum. Usilne starania ks. M. Króla o prowadzenie

⁸⁵ ASDT, ADir1848: Pismo gubernatora W. Zaleskiego z 27 XI; także protokół z wyżej wspomnianego posiedzenia (27 i 30 XI).

⁸⁶ ASDT, ADir 1836/7: nr 20 (Studien-Hof-Commission-Dekret 4 IV 1837 z[ahl] 2120; Zbiór Ustaw Prowincjonalnych... 1837 nr 82, s. 226.

⁸⁷ ASDT, AR 1839 (brudnopis sprawozdania); 1841 nr 182 (27 V); ADT, Prot.C.T. 1845: nr 23 (31 X); 1849 (12 XI).

⁸⁸ ASDT, AR 1841 nr 128.

osobnych wykładów z pedagogiki dla alumnów seminarium nie przyniosły rezultatu.⁸⁹

Do ćwiczeń domowych w seminarium zaliczano również śpiew kościelny, który prowadził w pierwszych latach dyrygent chóru katedralnego Wacław Rolleczek⁹⁰, od 1842 roku zaś organista katedralny Jan Sierosławski⁹¹, po nim natomiast od 1847 roku ks. Jan Rosner.⁹² Nie wiele możemy powiedzieć na temat ćwiczeń śpiewu, jak również ceremonii prowadzonych przez ojca duchownego. Miały one charakter ściśle praktyczny, a jak wynika z nowej redakcji przepisów w 1846 roku wykłady i ćwiczenia z ceremonii miały być jedną z form pogłębiania życia wewnętrznego alumnów. Wykłady i ćwiczenia z języka polskiego prowadzone były z alumnami uczęszczającymi do Instytutu Filozoficznego (po 1848 roku połączonego z gimnazjum). Prawdopodobnie jednak brali też w nich udział teologowie ze względu na przydatność tych ćwiczeń w pracy kaznodziejskiej.

Ogólnie można stwierdzić, że wykłady i ćwiczenia domowe miały na celu formację duszpasterską, która dla Instytutu Teologicznego była czymś drugorzędnym (Instytut Teologiczny miał na celu przede wszystkim formację intelektualną). Świadectwem duszpasterskiego charakteru ćwiczeń i wykładów domowych były zajęcia o specjalnym obliczu tzw. *Instructio surdorum*, wskazujące przyszłym duszpasterzom na konieczność zajęcia się tą zanedbaną często grupą społeczności parafialnej, jakim byli głuchoniemi. Ćwiczenia surdologiczne wprowadzono w Tarnowie już w 1838 roku, ale trudno jest coś pewnego o nich powiedzieć, nie wiadomo nawet kto je prowadził. Prawdopodobnie początkowo jeden z wikariuszy katedralnych (Teofil Jaworski?). W 1846 roku dowiadujemy się, że miał prowadzić je bernardyn o. P. Ruciński⁹³, zaś po roku 1848 ks. Wincenty Splawiński, profesor katechetyki.⁹⁴ W Aktach Rektoratu spotykamy również wzmianki o wykładach i ćwiczeniach dr Kellermana z zakresu higieny, a także z dziedziny gospodarstwa (przez prof. Fuchsa).⁹⁵ Egzaminów z tych ćwiczeń nie było.⁹⁶

⁸⁹ ADT, ACT 1850: pismo gubernatora z 26 I nr 1013. Starania te były przypuszczalnie uwarunkowane chęcią utrzymania pomieszczeń, które zamierzano odebrać Seminarium Duchownemu dla tarnowskiego gimnazjum, co wznagało osobisty antagonizm pomiędzy ks. Królem a ks. Gałeckim.

⁹⁰ W. Rolleczek (Rolletchek), dyrygent kapeli katedralnej (por. *Notificationes* 1835 nr 145) już przed 1838 rokiem za prowadzenie śpiewu w seminarium otrzymywał 50 fl. rocznie, zaś w latach następnych 100 fl. W 1842 przeniósł się do Lwowa.

⁹¹ ADT, Prot.C.T. 1842 nr 37, 3057; 1843 nr 123; *Notificationes ad universum V Clerum...* 1841 nr 3150; Zastępował czasem Sierosławskiego Tadeusz Kocipiński, następca Rolleczka na stanowisku dyrygenta kapeli (chóru) przy Katedrze.

⁹² Ks. J. Rosner (1817-1900) św. 1844, wikariusz katedralny (1845-53), proboszcz w Drogini od 1853 i w Chełmie od 1874.

⁹³ O.P. Ruciński faktycznie tych ćwiczeń prawdopodobnie nie prowadził. Por. ASDT, AR 1846 nr 236 (7 XI); ADT, Prot. C.T. 1846 nr 2762 (10 XI).

⁹⁴ A. Nowak, *Duszpasterska troska o głuchoniemych w diecezji tarnowskiej*, TST, t. 6, s. 250

⁹⁵ ADT, Prot. C.T. 1847 k. 147 v nr 3226 (16 XII).

⁹⁶ ADT, Teki ks. R. Sitki: Semin. X (nauka).

Można zauważyć, że trudności spowodowane nadzorem policyjnym i wydarzeniami w 1846 roku w Tarnowie⁹⁷ odbiły się ujemnie na składzie profesorów, a tym samym na poziomie wykładów w latach 1846-1850. Oprócz ks. J. Wilczka wszyscy profesorowie zmienili się, na niektórych katedrach nawet kilkakrotnie. Profesorzy niekiedy musieli w tych latach prowadzić zastępczo wykłady z innej dziedziny, na skutek nagłego usunięcia wykładowcy z przyczyn politycznych. W pierwszych latach po otwarciu Instytutu Teologicznego w 1838 roku wszyscy profesorzy byli absolwentami wiedeńskiego Konwiktu i Frintaneum po złożonym egzaminie konkursowym i mieli dekrety habilitacyjne zatwierdzające ich jako profesorów zwyczajnych. W latach późniejszych profesorów zwyczajnych było coraz mniej. Tylko dwóch z późniejszych profesorów było wychowankami Frintaneum (Grzegorzek i Gwiazdoń), jeden zaś cesarskiego konwiktu (L. Ruczka). Suplenci prowadzący wykłady zastępcze byli najczęściej mianowani przez biskupa. W porównaniu z biskupami F. Zachariasiewiczem i J.A. Pukalskim dość dużą samodzielność w doborze profesorów wykazał biskup Wojtarcowicz, co nie było dobrze widziane przez władze galicyjskie.

Atmosfera seminarium pozostającego pod policyjnym nadzorem nie sprzyjała stabilizacji i spokojnej pracy dydaktyczno-naukowej (przykładem poddany represjom ks. W. Serwatowski). Można też odnieść wrażenie, że profesorzy traktowali swoje stanowiska jako szczebel do otrzymania lepszego beneficjum lub wyższej godności, gdyż pensje profesorskie były niskie, a do tego nieregularnie wypłacane.⁹⁸

III. STUDENCI

Słuchaczem, czyli studentem teologii mógł zostać każdy, kto miał ukończone studia filozoficzne z dobrymi wynikami, złożył podanie o przyjęcie w poczet tychże słuchaczy teologii czy prośbę o pozwolenie uczęszczania na wykłady. Nie musiał być alumnem seminarium. Mógł studia odbywać jako tzw. eksternista mieszkający prywatnie na własny koszt poza seminarium lub stypendysta, czyli student otrzymujący stypendium z jakiejś fundacji lub funduszu religijnego. Eksterniści, którzy otrzymali zapewnienie pisemne, że zostaną dopuszczeni do święceń kapłańskich zwani byli certyfikantami⁹⁹. W Tarnowie eksternistów (certyfikatystów, stypendystów i wolnych słuchaczy) było niewielu. Rekrutowali się oni najczęściej spośród aspi-

⁹⁷ Omawiam te wydarzenia szerzej w artykułach: *Seminarium Duchowne w Tarnowie w latach 1838-1850 w kręgu zagadnień politycznych*, Rocznik Tarnowski 1991/1992, Tarnów 1992, s. 95-107, oraz *Seminarium Duchowne w Tarnowie w 1846 roku*, Rocznik Bocheński, t. IV (1996), s. 111-122.

⁹⁸ ADT. Prot. C.T. 1841 nr 1840, 2762; 1842 nr 243 itp.

⁹⁹ H. Zschokke, *Die theologischen Studien*, dz. cyt., s. 69-71, 460-465. Eksterniści diecezjalni i spoza diecezji musieli składać w Dyrektoriacie zaświadczenie od biskupa, że go przyjmie w poczet kleru diecezjalnego po skończonych studiach. To zaświadczenie nazywano certyfikatem.

rantów do stanu duchownego pochodzących ze Śląska Cieszyńskiego lub żołnierzy stacjonujących w Tarnowie. Większość słuchaczy stanowili alumni seminarium diecezjalnego pochodzący z rodzin chłopskich obwodu wadowickiego i sądeckiego diecezji tarnowskiej.¹⁰⁰

Powaznym problemem bylo przyjmowanie na teologię absolwentów szkół węgierskich, z których nie wszystkie były honorowane w przepisach Nadwornej Komisji Studiów obowiązujących w Galicji¹⁰¹, gdyż program szkolnictwa węgierskiego odbiegał od programu w krajach dziedzicznych i w Galicji.¹⁰² Natomiast młodzież z górskich terenów diecezji tarnowskiej często i chętnie udawała się do gimnazjów węgierskich (w Podolińcu, Koszycach, Rożnawie i innych), ponieważ nauka była tam łatwiejsza i mniej kosztowna niż w gimnazjach galicyjskich. Po ukończeniu gimnazjum i filozofii na Węgrzech młodzież wracała w rodzinne strony i zgłaszała się do Tarnowa na teologię.

IV. EGZAMINY

Sprawdzianem znajomości materiału wykładowego były egzaminy studentów. Egzaminy odbywały się po każdym semestrze.¹⁰³ Na końcu I semestru egzaminowano z przedmiotów wykładanych tylko w I semestrze, z pozostałych na końcu roku szkolnego. Terminy ustalono na posiedzeniu profesorów, następnie wysyłano zawiadomienie biskupowi i Gubernium we Lwowie. Po otrzymaniu zgody władz terminy egzaminów ogłaszano alumnom-teologom. Od początku stosowano praktykę kilkudniowych odstępów między egzaminami, mimo że było to źle widziane ze strony władz lwowskich.¹⁰⁴ Według instrukcji państwowych egzaminy winny być publiczne i uroczyste (wyrazem tego było strojenie sali, uroczysty strój kleryków), by w ten sposób zapobiec skargom na niesprawiedliwość ocen oraz skłonić młodzież klerycką do większej pilności. Przy egzaminach obecny był zwyczaj dyrektor Instytutu ks. M. Król, albo inny profesor. O obecności biskupa czy przełożonych Seminarium na egzaminach w Instytucie Teologicznym nie ma żadnej wzmianki w materiale źródłowym, jakkolwiek instrukcje Nadwornej Komisji Studiów z 1805 i 1811 roku zalecają biskupowi branie udziału w egzaminach.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Pochodzenie społeczne i terytorialne słuchaczy teologii prezentuję przy omawianiu wychowania alumnów Seminarium Duchownego w następnym punkcie pracy.

¹⁰¹ Zbiór Ustaw Prowinc. 1832, s. 269 (nr 118), s. 271-73 (nr 119) 1837, s. 311 (nr 125), Notifications 1841, I III nr 562/250.

¹⁰² R. Banach, *Studia teologiczne*, dz. cyt., s. 8-9.

¹⁰³ ASDT, ADir. 1838/9 i 1839/40: Ordo examenum publicorum...

¹⁰⁴ ADT. Prot. C.T. 1839 nr 2947; 1841 nr 3030; ASDT, A. Dir 1841 nr 69.

¹⁰⁵ H. Zschokke, *Die Theologischen Studien*, dz. cyt., s. 445 i s 430 (Instruktion für sämtliche Ordinariate, § 5).

Jakość stopni uzyskanych wpływała na losy studentów.¹⁰⁶ Złe oceny automatycznie powodowały wykluczenie ze studiów i z seminarium, słabe utrudniały uzyskanie tytułu do święceń, a także decydowały o doborze placówek duszpasterskich po święceniach kapłańskich (słabsi w nauce otrzymywali gorsze parafie). Toteż studenci teologii po uzyskaniu słabszych stopni często prosili o pozwolenie poprawy ocen na dodatkowym egzaminie, na co rzadko wyrażano zgodę.¹⁰⁷ Katalog ocen podpisany przez profesora i dyrektora Instytutu wysyłano do władz gubernialnych we Lwowie, kopia zaś zostawała w aktach Dyrektoratu w Tarnowie.¹⁰⁸ Niezależnie od tych wykazów Instytutu Teologicznego zarząd Seminarium (Rektorat) wypisywał podobne zestawienia ocen oraz szersze uwagi o zachowaniu, pilności i obyczajach, a następnie wysyłał za pośrednictwem biskupa do tegoż Gubernium lwowskiego.¹⁰⁹

V. BIBLIOTEKA

Biblioteka służąca studentom i profesorom Instytutu Teologicznego podlegała bezpośrednio zarządowi Seminarium Duchownego i nie miała właściwie w tym początkowym okresie perspektyw rozwoju. Po otwarciu Instytutu Teologicznego i Seminarium w 1838 roku składała się z kilkudziesięciu podręczników.¹¹⁰ Wkrótce otrzymała książki z byłej biblioteki tynieckiej przeznaczone już w chwili kasaty klasztoru dla seminarium diecezji tynieckiej. Część tych książek przywieziono z Tyńca, część zaś z biblioteki uniwersyteckiej we Lwowie.¹¹¹ Część książek biblioteki seminaryjnej pochodziła także z darowizn księży i biskupów. Na zakup nowych książek Gubernium wyznaczyło *pauschale* w kwocie 100 fl. rocznie. Jak mała była to kwota świadczy fakt, że rektor seminarium wielokrotnie otrzymywał naganę za przekroczenia limitu w wydatkach na książki. Dwóch księży zaofiarowało się stworzyć fundację na potrzeby biblioteki seminaryjnej.¹¹² Dość znaczną sumę (300 fl.) oraz część swoich książek przeznaczył dla biblioteki seminarium biskup J.G. Wojtaro-

¹⁰⁶ Skala stopni była następująca: prima cum eminentia = bardzo dobrze z wyróżnieniem; prima = bardzo dobrze; secunda = dobrze; tertia = -dostatecznie – tej najslabszej oceny na ogół nie stosowano (ASDT, *Matricula auditorum* 1839 i nast.)

¹⁰⁷ Takie egzaminy poprawkowe zdarzały się bardzo rzadko, jak świadczą uwagi zaznaczone w katalogach cen oraz w „*Matricula Auditorum*”

¹⁰⁸ ASDT, A. Dir 1839-49: Katalogen.

¹⁰⁹ Brudnopisy tych wykazów zachowały się z niektórych lat w Aktach Rektoratu (AR). Por. np.: AR 1841 – *Consignatio Alumnorum Seminarii Tarnoviensis cum eorum in studiis et moribus progressu de anno schol. 1841 semestri utroque* (kart. 13).

¹¹⁰ ASDT, Bücher-Katalog der Tarnower Seminar-Bibliothek; A. Nowak, *Biblioteka Seminarium Duchownego w Tarnowie*, dz. cyt., s. 29.

¹¹¹ ADT, ACT 1838: Verzeichnis (!) der Tyniecer Klosterbibliotheksbucher (...) 24-ten oktober 1837 zahl 417 Verlasstworden ist. Tyniec 21 IV 1838. A. Nowak, *Biblioteka opactwa benedyktynów tynieckich w zbiorach seminarium Duchownego w Tarnowie*, Tarnów 1969 (mps, ASDT).

¹¹² ADT. Prot. C.T. 1848 nr 1125 (5 IV); A. Lgocki i J. Wessely.

wicz po swojej rezygnacji.¹¹³ Na listę dobroczyńców biblioteki wpisali się też ks. W. Mocek, ks. F. Smietanka i ks. M. Tylkowski.¹¹⁴ Dzięki tej życzliwej pomocy ofiarodawców biblioteka powoli rosła. W 1857 roku liczyła 2 158 dzieł. Mieściła się w jednym pokoju na pierwszym piętrze. Dopiero w latach 80. XIX stulecia zaznacza się rozkwit biblioteki dzięki zapobiegliwości przełożonych Seminarium Duchownego.

VI. STUDIA KLERYKÓW TARNOWSKICH W WIEDNIU

W istniejącym od 1802 roku c.k. konwikcie wiedeńskim¹¹⁵ mogło przebywać (na podstawie zarządzeń państwowych z 1819 roku) ośmiu kleryków diecezji tarnowskiej, którzy kształcili się na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wiedeńskiego. Utrzymywani byli z galicyjskiego funduszu religijnego. Do tegoż konwiktu wysyłano zdolniejszych alumnów, zazwyczaj już po ukończeniu drugiego roku filozofii, czasem nawet w trakcie odbywania studiów teologicznych, (np. Michał Kulig, Ernest Wodziński). O skierowanie do konwiktu klerycy tarnowscy pisali podanie do Konsystorza¹¹⁶, zaś po jego otrzymaniu wnosili prośbę do funduszu religijnego o zasiłek na podróż (tzw. *viale, Reisgeld*).¹¹⁷ Listy polecające wysyłanych do Wiednia alumnów ze strony biskupa lub konsystorza przesyłano drogą urzędową albo (rzadziej) przez samych wychowanków.¹¹⁸ Do 1843 roku wszystkie przyznane miejsca w konwikcie wiedeńskim były wykorzystane. Na rok 1843/1844 pozostało już tylko pięciu wychowanków tarnowskich, zaś w następnym roku jeszcze mniej, bo tylko trzech.¹¹⁹ Byli to zresztą ostatni wychowankowie konwikt wiedeńskiego z diecezji tarnowskiej, gdyż w latach 1846-1848 nie wysłano nikogo, a w 1848 roku przestał on istnieć.¹²⁰ Wszystkich wychowanków tego konwikt z diecezji tarnowskiej było w ostatnim dziesięcioleciu (1838-1848), dziewiętnastu, z których później pięciu zostało profesorami Instytutu Teologicznego w Tarnowie, a jeden ojcem duchownym, następnie wicerektorem w Seminarium (J. Rybarski), pozostali objęli inne stanowiska jako katecheci i duszpasterze. Wychowanków konwikt traktowano jako kandydatów na ważniejsze stanowiska, dlatego wkładano

¹¹³ ADT. Prot. C.T. 1852 nr 3217 k. 145 (3 XI).

¹¹⁴ ADT, Prot. C.T. 1838 nr 1556; 1840 nr 2521; 1843 nr 2304; 1842 nr 1812 i inne.

¹¹⁵ H. Zschokke, *Die Theologischen Studien*, dz. cyt., s. 527.

¹¹⁶ ADT. Prot. C.T. 1839 nr 1984; nr 2039: A. Przydziański, L. Gałęcki.

¹¹⁷ Dekret Nadw. Kom. Studiów z 4 IV 1817 w: *Zbiór przepisów przepisów odznaczających się do Kościoła i duchowieństwa katolickiego*, zebrał I. Korzeniowski, *Zbiór...*, Lwów 1909, s. 184.

¹¹⁸ M. Rechowicz, *Studia alumnów*, dz. cyt., s. 104; H. Zschokke, *Die Theologischen Studien*, dz. cyt., s. 528.

¹¹⁹ *Schematismus dioec. Tarnov*, 1844, s. 257; *Schematismus Dioeceseos Tarnoviensis* 1845, s. 155.

¹²⁰ Zniesiony na skutek wydarzeń 1848 roku. Próby wznowienia (1852) spełzły na niczym. H. Zschokke, *Die Theologischen Studien*, dz. cyt., s. 528; ADT, Prot. C.T. 1838, k. 96 v: nr 2547.

wiele troski wkładali w formację duchową wychowanków.¹²¹ Dbano o uformowanie ich na lojalnych zwolenników austriackiego centralizmu.¹²²

Do roku 1850, tylko spośród absolwentów konwiktów wiedeńskiego rekrutowali się też wychowankowie Wyższego Instytutu kształcenia kapłanów diecezjalnych (Höhere Bildungsanstalt für Weltpriester zum heiligen Augustin in Wien) założonego w 1816 roku przez Jakuba Frinta, proboszcza dworu cesarskiego.¹²³ Studia w Instytucie św. Augustyna trwały trzy lata, po których wychowanek tego Instytutu po pomyślnym złożeniu czterech egzaminów ścisłych zwanych rygorozami i przedłożeniu pisemnej dysertacji miał uzyskać stopień doktora. Jednakowoż nie wszyscy studiowali trzy lata; niektórzy wracali po dwóch (ks. W. Grzegorzek) lub po roku (np. ks. A. Heer); 3 lata studiował tylko ks. J. Rybarski i J. Figwer, który zmarł po uzyskaniu doktoratu (1842). Wychowankowie Frintaneum zobowiązani byli do przestrzegania rygorystycznych przepisów.¹²⁴ Prócz troski o gruntowne wykształcenie przywiązywano wielką wagę do ich formacji duchowej, gdyż ci wychowankowie mieli (w zamyśle twórców tego instytutu) stanowić elitę duchowieństwa, od której miało się zacząć odrodzenie religijne w poszczególnych diecezjach. Diecezja tarnowska miała zapewnione dwa miejsca we Frintaneum, ale nie zawsze były one wykorzystane. W 1838 roku był tylko sam ks. A. Heer, w następnym J. Figwer, w 1843 roku – ks. J. Rybarski. Dopiero w 1844 roku było dwóch: J. Rybarski i W. Grzegorzek, lecz już w 1846 roku był tylko ks. W. Gwiazdoń.¹²⁵ Sześciu wychowanków Frintaneum stało się rzeczywiście elitą diecezji tarnowskiej. Na szczególne wyróżnienie zasłużył ks. W. Grzegorzek, profesor dogmatyki, wybitny badacz przyrody i jeden z pierwszych taterników w Polsce oraz W. Gwiazdoń, profesor historii Kościoła, późniejszy wikariusz kapitulny (1885).

Zdarzało się również, że absolwenci Seminarium tarnowskiego zdobywali tytuły naukowe także w ośrodkach uniwersyteckich Galicji a więc we Lwowie i Krakowie, czego przykładem jest ks. E. Janota (doktorat filozofii

¹²¹ Po każdym semestrze dyrektor Wiedeńskiego Konwiktów Miejskiego przysyłał konsyktorzowi tarnowskiemu sprawozdania o nich postępach w nauce i sprawowaniu (ADT, Prot. C.T. 1838; nr 3258; 1839 nr 2167; 1840 nr 2469; 1841 nr 3268 i inne).

¹²² Przykładem tu może być ks. A. Heer, który bardzo gorliwie zabiegał o formowanie wśród kleryków lojalności i czci wobec cesarza. Por. R. Banach, *Seminarium Duchwne w Tarnowie w 1846 roku*, art. cyt., s. 117-120. Wspomina o tym również M. Rechowicz, *Studia alumnów...*, art. cyt., s. 106.

¹²³ J. Frint (1866-1834) kapelan cesarski, biskup Sankt Pölten. Był on przekonany, że odnowa życia religijnego ludu zależy od gorliwości kleru i jego formacji. Chcąc zaś zreformować wychowanie i wykształcenie duchowieństwa trzeba wyszkolić jak najlepszych biskupów, przełożonych i profesorów w seminariach. Wychowaniu tej elity, od której miało się zacząć odnowienie katolicyzmu miał służyć właśnie założony przez niego Instytut. E. Hosp, *Zwischen Aufklärung und katholischer Reform. Jakob Frint Bischof von St. Pölten, Gründer des Frintaneums in Wien*, Wien – München 1962, s. 70-81. J. Wodka, *Frint Jakob*, LThK Bd 4, kol. 391.

¹²⁴ J. Frint, *Darstellung der höheren Bildungsanstalt für Weltpriester...*, Wien 1817.

¹²⁵ *Schematismus dioec. Tarnov. 1838*, s. 142; *Schem. 1840*, s. 144; 1843, s. 151; 1844, s. 157; 1846, s. 153; ADT. Prot. C.T. 1846 nr 193 (30 I).

we Lwowie w 1849) i Emil Smirzitz studiujący prawo w Krakowie (doktorat w roku 1850) po ukończeniu teologii w Tarnowie¹²⁶ Studiowanie w Krakowie było możliwe dopiero po zajęciu go przez wojska austriackie w 1846 roku, ale z tej możliwości skorzystał jedynie E. Smirzitz, który zresztą wkrótce udał się do Wiednia.¹²⁷

GLI STUDI NELL'ISTITUTO TEOLOGICO A TARNÓW NEGLI ANNI 1838-1850

Riassunto

L'Istituto Teologico a Tarnów negli anni che ci interessano funzionava come una Facoltà Teologica sotto l'autorità del vescovo. Il programma degli studi dopo la fondazione (1838) dell'Istituto era stabilito dal programma che era in vigore in tutte le Università nella monarchia austriaca.

Nell'articolo vengono discussi: amministrazione dell'Istituto; professori (tra cui erano Don Wojciech Grzegorzek e Don Walerian Serwatowski noti nella teologia polacca); manuali; esami e la biblioteca.

¹²⁶ ADT, Prot. C.T. 1849 k. 12 nr 350 (29 I); 1850 nr 3414 (14 X).

¹²⁷ *Schematismus dioec. Tarnov. 1853*, s. 179.